

Милица Марјановић

m.mitic@ai.ac.rs

Археолошки институт

Београд

***Imago mulieris* – жена у визуелној култури касне антике на централном Балкану**

Femina Antica Balcanica / Jelena Anđelković Grašar. – Beograd: Arheološki institut, Evoluta, 2020 (Beograd: Digital Art Company). – 279 str.: ilustr.; 22 cm. – ISBN 978-86-6439-059-0 (AI)

Јелена Анђелковић Грашар запослена је на Археолошком институту у Београду, где је тренутно у звању више научне сараднице. Докторирала је 2016. године на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, одбранивши докторску дисертацију под насловом *Слика жене у визуелној култури ране Византије на простору централног Балкана*. Истраживање које је спровела у оквиру своје тезе иницирало је настанак књиге *Femina Antica Balcanica*. Ова монографија, објављена 2020. године, прва је у низу издања посвећених женама у антици, у оквиру едиције *FeminAntika* издавачке куће „Еволута“, док је суиздавач Археолошки институт у Београду.

У књизи су анализирани поједини елементи визуелне културе касноантичке епохе с циљем бољег разумевања положаја и улоге жена у том периоду. Обрађене су три категорије женских приказа у различитим уметничким формама – слике царица, портрети „обичних“ жена и представе божанских жена (паганских богиња и Богородице). Кроз ова три поља истраживања ауторка је анализирали симболику приказа и перцепцију жена од стране њихових савременика како у писаним изворима тако и у уметности. Слике жена такође су посматране као средство комуникације, које је брижљивим одабиром детаља, врсте приказа и предмета на коме се јавља имало за циљ да гледаоцу пренесе жељену поруку. Материјал обрађен у књизи потиче с територије данашње Србије и суседних земаља, а хронолошки оквир истраживања је период од IV до почетка VII века.

Сâm изглед корица књиге (различите нијансе розе боје, глава мермерне скулптуре богиње Венере, жена у наслову и жена као аутор) наговештава намеру ауторке да преиспита стереотипе о женама који постоје још од антике. Књига је написана на српском језику, латиничним писмом, с резимеом на енглеском језику. Састоји се од шест поглавља, библиографије, опсежног индекса имена, појмова и места; илустративне прилоге чине фотографије у тексту, као и карте и графикони на крају књиге.

У уводном поглављу ауторка, након историјата истраживања, дефинише методолошки, просторни и временски оквир своје студије, описује историјске и религијске прилике у периоду који књига обрађује и осврће се на основне одлике портрета у касноантичкој уметности.

Друго поглавље, под насловом *Жена-царица*, доноси детаљне описе и анализу представа неколико истакнутих царица. Сlike царица неизоставно су биле везане за политичку пропаганду и промоцију царске породице, па у овом поглављу ауторка разматра њихову улогу у царском култу и политички утицај који су имале као мајке или супруге владара.

Треће поглавље, *Жена у јавном и приватном простору*, посвећено је приказима „обичних“ жена. Посебна пажња посвећена је сепулкралној уметности и фреско осликаним гробницама. Утврђено је да се обична жена у уметности јавља као супруга, мајка или индивидуална фигура, а најчешће у улози господарице гробнице или слушкиње у фунерарној процесiji.

Четврто поглавље, под насловом *Божанска жена и мајка*, обрађује представе паганских женских божанстава грчко-римског пантеона. Ауторка сматра да су у касноантичкој уметности најчешћи прикази женских божанстава мајчинског или заштитничког типа (попут Венере или Викторије), која се због својих специфичности задржавају у визуелној култури овог турбулентног периода, упркос појави нове доминантне религије – хришћанства.

Пето поглавље, *Богородица*, прати појаву представа Богородице или Оранте у римској уметности. Прикази који потичу са територије Србије јављају се тек од VI века, а у оквиру централног Балкана налазе се искључиво на простору Дарданије.

У закључном поглављу с довитљивим насловом *Жена, мајка, царица*, ауторка резимира резултате анализе материјала представљеног у претходна четири поглавља. Разматра појаву одређених мотива у уметности, од праисторије до антике, као и њихов утицај на приказе жена у касној антици. Јачање политичке моћи жена у царској породици касне антике истиче их у први план, па је приметан пораст броја њихових портрета. Царице су често осликаване као савладарке својих синова или супруга, а понекад би њихов лик био формиран по узору на божанске жене. „Обичне“ жене су приказиване и с индивидуалним портретним карактеристикама, али чешће по угледу на царице, у зависности од поруке коју слика носи и медија на коме се јавља. Ауторка оправдано закључује да је формирање приказа све три категорије жена у касној антици примарно било условљено верским променама, али такође и специфичним историјским приликама.

Књига представља плод вишегодишњег рада др Јелене Анђелковић Грашар на теми приказа жена у касноантичкој уметности. Основна идеја монографије јесте анализа родних и друштвених улога жена на основу визуелних сведочанстава. Ова студија превазилази оквире дескриптивног публиковања материјала и сувопарног изношења историјских чињеница. Сlike жена су обрађене не само у оквиру уметничке анализе, већ и у односу на историјски тренутак у коме су настале, врсту и контекст налаза. При обради обимног корпуса разнолике грађе ауторка упознаје читаоце с феминистичким теоријским и методолошким приступима у проучавању жена у прошлости. Оваквим приступом она доприноси разумевању мање познатих аспеката касноантичког друштва, истиче важност истраживања улога жена у јавној, приватној и култно-религијској сфери, и смешта ову тему у жижу савремених научних токова.

Осим значаја за стручну јавност, монографија *Femina Antica Balcanica* приближава наизглед уско стручну тематику широј публици. Својим заводљивим

стилом писања, сликовитим прегледом уметничких мотива, занимљивим чињеницама из приватних живота царица, ауторка је успела да на пријемчив начин прикаже касноантичко друштво и разбије стереотипе о женама ове епохе. Графички прилози су бројни и у потпуности допуњују основни текст монографије; упркос томе, приметан је слабији квалитет појединих фотографија. С обзиром на то да основну грађу ове студије чине управо визуелна сведочанства, фотографије у боји, већих димензија и боље резолуције, представљале би значајно побољшање, које ћемо, надајмо се, видети већ у следећем издању.

Milica Marjanović

m.mitic@ai.ac.rs

Institute of Archaeology

Belgrade

***Imago Mulieris: Woman in the Visual Culture of Late Antiquity in the
Central Balkans***